

GÖTEBORGS UNIVERSITET
NATIONELLA SEKRETARIATET FÖR GENUSFORSKNING

1 / 12

Kerstin Alnebratt
Föreståndare
Maria Edström
Forskningssekreterare
Jimmy Sand
Redaktör, Genusperspektiv

2011-12-01 Dnr 004-2011

Till Utbildningsdepartementet

Genusperspektiv – för kvalitet i forskning och innovation

Nationella sekretariatet för genusforskning vill med denna skrivelse lämna ett bidrag inför regeringens arbete med forsknings- och innovationspropositionen 2012. Regeringen har i beslut uppdragit åt Göteborgs universitet att i ett rikstäckande perspektiv främja genusforskning inom ramen för ett sekretariat för genusforskning. Med detta uppdrag som utgångspunkt vill vi med skrivelsen framhålla hur forskningens kvalitet förbättras genom integrering av genusperspektiv i såväl forskningsprocesser som forskningens organisering.

Sverige och världen står inför stora utmaningar, socialt, ekonomiskt och ekologiskt. Forskning kan spela en avgörande roll för att möta framtidens problem, och såväl Sverige som EU har i detta sammanhang konstaterat behovet av ökad innovationsförmåga. I diskussionen om innovation läggs ofta tonvikten på teknisk och medicinsk produktutveckling. Vi ser det emellertid som centralt, inte minst med hänsyn till ovan nämnda utmaningar, att förståelsen av innovation också omfattar social innovation som exempelvis jämställdhetsrelaterade reformer. Av samma skäl är det viktigt att tillvarata de landvinningar och förståelser, som samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning kan bidra med. Flertalet av de stora framtidsfrågorna såsom klimatet, mänskliga rättigheter, våld och en åldrande befolkning har tydliga genusdimensioner. Vi menar att svensk forskning förbättrar såväl sin vetenskapliga kvalitet som sin relevans i förhållande till utmaningarna genom en integrering av genusperspektiv i såväl forskningsprocesser som forskningens organisering.

Skrivelsen är strukturerad kring följande teman:

- Vikten av att öka jämställdheten i akademien. Att inte ge män och kvinnor samma möjligheter inom forskningen är att misshushålla med resurser.
- Vikten av att integrera genusperspektiv i forskning för att höja dess kvalitet. Det är både kostsamt och missriktat att inte från början göra genusanalyser av forskningsfrågorna.
- Vikten av att utgå från ett innovationsbegrepp som inkluderar social innovation.
- Vikten av att värna fri forskning, inte minst inom humaniora och samhällsvetenskap, samt dessa discipliners betydelse i tvärvetenskaplig forskning för att lösa angelägna samhällsproblem.

En medvetenhet om genusperspektivens betydelse är viktig både i svensk forskningspolitik och i den forskningspolitik, som förs inom EU. Vi vill understryka vikten av att Sverige, som i internationella jämförelser står sig väl när det gäller genus och jämställdhet, driver dessa frågor i en europeisk kontext.

Bakgrund

Regeringens forskningspolitiska mål är att stärka Sveriges ställning som forskningsnation och därmed öka konkurrenskraften i en globaliserad värld, med syftet att bidra till hållbar tillväxt och välfärd i Sverige. Den kommande propositionen kommer att identifiera dels inom vilka områden som svensk forskning når hög internationell kvalitet, dels vad som ska göras för att stärka svensk forskning och innovation.¹ Nationella sekretariatet för genusforskning vill framhålla att genusperspektiv stärker olika discipliners innovationskraft och skärpa och därigenom bidrar till att höja kvaliteten på forskningen.

Genusforskning omfattar den forskning som tidigare kallades kvinnoforskning eller jämställdhetsforskning. I dag rymmer den ett brett spektrum av forskning kring könade maktrelationer och dessa relationers betydelse för både individ och samhälle inom i princip alla ämnesområden. Svensk genusforskning står sig väl i den internationella konkurrensen och bedrivs i dag förutom inom ämnet genusvetenskap också på såväl tekniska, naturvetenskapliga och medicinska som humanistiska, samhällsvetenskapliga och konstnärliga fakulteter.² Genusforskning innebär ofta att problematisera relationen mellan olika maktordningar som klass, etnicitet och sexualitet, samt hur dessa samspelar med individens egna val och förutsättningar. Genusforskningen har ökat förståelsen för hur föreställningar om kön påverkar organisationer, konst, medier, politiskt beslutsfattande, men också medicinsk forskning, teknikutveckling och kulturella representationer. Dess resultat lockar till debatt inom akademien såväl som utanför. Efterfrågan på genusforskare i samhället är stor, oavsett om det gäller att utveckla pedagogiken i skolan, jämställdheten i olika företag eller biståndsarbete, för att bara nämna några exempel.

Det är även av vikt att påpeka att lyckad integrering av genusforskning i forskningsprocesser och forskningsorganisation har skett och sker på Sveriges nyare lärosäten, där traditionella inomakademiska mönster inte hunnit sätta sig lika djupt. Detta gäller inte minst inom teknikvetenskaplig genusforskning.

Ett problem i sammanhanget är att det ofta sker en sammanblandning mellan genusforskning å ena sidan och åtgärder för att förbättra jämställdheten i akademien å andra sidan. Därför är det viktigt att klargöra följande: En del av genusforskningen handlar visserligen om jämställdhetsrelaterade frågor och producerar kunskap, som kan stödja processer för att nå ett mer jämställt samhälle och ökad jämställdhet i akademien. En övervägande del av den

¹ Se exempelvis Regeringens uppdrag till Vetenskapsrådet att utveckla en forskningsstrategi för de statliga forskningsfinansiärerna, den 25 oktober 2011.

<http://www.vr.se/download/18.65360ed133232dd75e8000800/uppdrag-att-inkomma-med-underlag-info-den-kommande-forsknings-och-innovationspropositionen.pdf>

² Se t ex Vetenskapsrådets utvärdering av de tre excellenscentran, *Evaluations of centres of gender excellence*, 2011:05 samt tidigare rapporter i Vetenskapsrådets rapportserie om genusvetenskapliga projektansökningar inom humaniora/samhällsvetenskap 2005:15, medicin 2007:1 och utbildningsvetenskap 2007:8.

genusforskning som bedrivs handlar emellertid om helt andra tematiker. Det är heller inte så att fler kvinnor i akademien nödvändigtvis gynnar genusforskningen som forskningsfält eller att mer och bättre genusforskning per automatik leder till att det blir fler kvinnor inom akademien. Såväl genusforskning som jämställdhet i akademien är angelägna områden, men de är inte samma sak.

1. Vikten av att öka jämställdheten i akademien

Regeringens mål inom utbildnings- och forskningsområdet är att Sverige ska vara en framstående kunskapsnation, vars forskning präglas av hög kvalitet. Det övergripande målet i regeringens jämställdhetspolitik är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina eget liv. Målen sammanfaller i det att när kvinnor och män har samma möjligheter och villkor i akademien kan båda könen kompetens tas till vara fullt ut.³

Sverige har haft jämställdhetsintegrering som överordnad strategi för att implementera de jämställdhetspolitiska målen sedan mitten av 1990-talet och det är också efter den principen EU:s olika organ arbetar. Samtidigt finns det flera studier, som visar att kvinnor fortfarande systematiskt missgynnas i samhället. Forskningen är inget undantag. En del i problematiken är att man i forskningsdebatten ofta ställer jämställdhet mot excellens – ett resonemang, som bygger på att kvinnliga forskare är mindre excellenta än manliga forskare. Nyare studier pekar dock på att jämställdhet är en förutsättning, inte ett hinder, för excellens i forskning.⁴

Viktiga rapporter från 2011

Under hösten 2011 har det kommit tre viktiga bidrag som syftar till att påverka EU:s forsknings- och innovationspolitik. Vi menar att dessa har stor relevans för framtida svensk forskningspolitik.

1. *Structural changes in research institutions: Enhancing excellence, gender equality and efficiency in research and innovation*. Rapporten är utgiven av EU:s direktorat för forskning och innovation, och är skriven av en expertgrupp ledd av Ines Sanchez de Madariaga vid Spaniens forsknings- och innovationsdepartement. Expertgruppen pekar på flera hinder för jämställdhet inom akademien, bland annat oklarheter i beslutsfattande, omedvetna ”gender bias” och en ojämsälld arbetsmarknad som helhet. Rapporten föreslår åtgärder för att göra beslutsfattande mer transparent, för att avlägsna omedveten partiskhet från institutionella praktiker, för att modernisera personalledning och organisationsutveckling (Human Resources Management), för att främja excellens genom mångfald samt för att förbättra forskning och innovation genom integreringen av genusperspektiv.⁵

³ Regeringen har hösten 2011 gett Högskoleverket i uppdrag att göra en förstudie om forskningsanslagen ur ett jämställdhetsperspektiv. Syftet är att kartlägga vilket underlag som finns respektive saknas för att följa upp anslagen till lärosätena.

⁴ Se bland annat Delegationen för jämställdhet i högskolan, DJ, *Svart på vitt – om jämställdheten i akademien* (SOU 2011:1), *Hans excellens* (DJ rapport 2010:4), och den kommande rapporteringen av projektet Jämställda fakulteter.

⁵ http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/structural-changes-final-report_en.pdf
<http://www.genus.se/Aktuellt/Nyheter/fulltext//eu-rapport-pekara-hinder-for-jamstalldhet-i-forskning.cid1048680>

Utöver strukturrapporten, som framför allt behandlar jämställdhet inom akademien, finns två bidrag, som både tar upp genus i forskningsprocesser och bristande jämställdhet som ett hinder för innovation:

2. *Public Consultation on the Future of Gender and Innovation in Europe*.⁶ Rapporten sammanfattar inspel från 300 aktörer i 42 länder om genus och innovation i Europa och är en fördjupning av de svar som kom in på EU:s grönbok om forskning våren 2011. Rapporten pekar på att det finns ett överväldigande stöd för att inkludera genusdimensioner i EU:s framtida forsknings- och innovationspolitik. Många aktörer efterfrågar skärpta riktlinjer för integrering av genusperspektiv i såväl forskningsprocesser som i forskningens organisering, samt ökad finansiering av genusforskning. Rapporten betonar också att genus, jämställdhet och innovation är en ledarskapsfråga och att såväl finansärer som forskare behöver höja sin kompetens för att förstå och integrera genusdimensioner. Forskningen behöver beakta genus för att man ska kunna skapa ny kunskap, som svarar mot samhällets utmaningar.
3. Portalen [genderedinnovations.eu](http://www.genderedinnovations.eu) har tagits fram i samarbete mellan Stanforduniversitetet och flera europeiska universitet.⁷ Portalen visar på både metoder och fallstudier där genus har betydelse inom olika forskningsområden inom naturvetenskap, medicin och teknik. Här betonas behovet av köns- och genusanalyser i alla faser, vare sig det gäller stamcells forskning, förbättrad vattenkvalitet eller forskning om benskörhet. Portalen har därför tagit fram checklistor för olika ämnen, som kan användas för att kvalitetssäkra projekt.

Jämställdhetsintegrering och kvalitetsbegrepp

I Sverige pågår på flera håll arbete med att förbättra jämställdheten i akademien. I Europa talar man ofta om "the leaky pipeline", en metafor som används för att illustrera att kvinnor som resurs försvinner ur det akademiska systemet under hela vägen upp genom forskningshierarkin. I Sverige ökar andelen kvinnor på administrativt ledande positioner inom universiteten, 43 procent av rektorerna och 49 procent av universitetens styrelseledamöter är kvinnor. Denna numerära ökning har emellertid ingen motsvarighet bland forskare; fortfarande är endast 21 procent av professorerna kvinnor. Kvinnliga forskare tenderar också att i högre utsträckning än män hamna på administrativa poster med lite eller ingen forskning. Samtidigt är det fortfarande män, som håller i forskningspengarna, eftersom majoriteten av de stora forskningsfinansierarna styrs av män.⁸

Ett exempel på en radikal åtgärd för att komma till rätta med den bristande jämställdheten inom forskningen är det brittiska certifieringssystemet *Athena Swan*. Sedan 2005 kan brittiska universitet inom SET, Science, Engineering and Technology, certifieras i sitt jämställdhetsarbete

⁶ <http://www.gender-summit.eu/images/stories/egs-consultation-summaryreport-oct27-small.pdf>

⁷ www.genderedinnovations.eu

⁸ Inom de sex forskningsfinansierarna VR, FAS, Formas, Rymdstyrelsen, Vinnova och RJ innehar män 9 av de 12 ledande positionerna. Se även *She Figures 2009*, SCB 2010 och avhandlingen *Pyramider och pipelines: om högskolesystemets påverkan på jämställdhet i högskolan* av Charlotte Silander (2010). Män har en högre beviljandegrad av forskningsmedel än kvinnliga sökande till FAS och VR. På Vinnova och Formas har kvinnor högre beviljandegrad (*Svart på vitt*, SOU 2011:1).

och nå olika nivåer (brons-, silver- och guldnivå) utifrån hur väl de implementerar genus och jämställdhet i sin verksamhet. Certifiering och kontroll sköts av Athena Swan, som ligger under det brittiska Equality Challenge Unit, vars syfte är att öka jämställdhet och mångfald i högre utbildning. Certifieringen har nu fått betydelse för möjligheten att söka forskningsmedel. En brittisk forskningsfinansiär, NIHR Biomedical Research Centres, kräver från och med augusti 2011 att medicinska institutioner, som vill söka forskningspengar ska vara certifierade på silvernivå hos Athena Swan.⁹

Jämställdhet inom akademien handlar också om att utveckla och förstärka kvalitetsbegreppet. Delegationen för jämställdhet i högskolan, DJ, föreslår i sitt betänkande *Svart på vitt – om jämställdhet i akademien* (SOU 2011:1) flera åtgärder: en jämställdhetsbonus till jämställda lärosäten på totalt 50 miljoner kronor per år; ett särskilt uppdrag till forskningsråden och Vinnova för att säkerställa att satsningarna på starka forskningsmiljöer inte missgynnar kvinnor; medel till FAS för praktisknära forskning och strukturförändrande arbete på lärosätetsnivå samt en ny mer aktivt stödjande roll för Högskoleverket på jämställdhetsområdet. DJ vill även se jämställdhet som en kvalitetsindikator i kvalitetsutvärderingssystemet.¹⁰

Kvalitetsbegreppet är också nära förknippat med diskussionen om excellens i forskningen. Sverige har ambitionen att uppnå excellent forskning, vilket föranleder dels en reflektion över excellensbegreppet, dels en utvärdering av de excellenssatsningar som har gjorts. Delegationens rapport *Hans Excellens: om miljardsatsningarna på starka forskningsmiljöer* (DJ 2010) pekar på den snäva definitionen av excellens, som framför allt gynnat manliga forskare. Satsningarna på excellenta miljöer har enligt rapporten haft starkt negativa effekter på jämställdheten. Lågt räknat har en miljard kronor omfördelats från kvinnor till män.¹¹ Dessutom har de satsningar, som undersökts inte bidragit till förbättrad forskning i form av ökad publicering. Bibliometrisk analys visar att vid två av de tre granskade utlysningarna har den vetenskapliga produktiviteten och kvaliteten tvärtom sjunkit hos de grupper som tilldelats anslag.

Sammansättningen av bedömargrupper inom exempelvis forskningsråd har också visat sig vara viktig för vad som bedöms vara hög kvalitet inom forskning. Vetenskapsrådets rapport *Kollegial bedömning av vetenskaplig kvalitet – en forskningsöversikt* av Lena Gemzöe pekar på att vad som betraktas som vetenskaplig kvalitet varierar stort mellan discipliner och bedömare. Därför är det viktigt både med en explicit diskussion om hur man definierar kvalitet och med en ökad öppenhet om vad som sker inom ramarna för bedömningsprocesserna.¹²

⁹ <http://www.ecu.ac.uk/news/chief-medical-officer-links-gender-equality-to-future-funding>

¹⁰ Exempel på universitet som redan systematiskt tagit in jämställdhet som indikator i sitt kvalitetsarbete är Uppsala och Lund.

¹¹ <http://www.hsv.se/download/18.328ff76512e968468bc80003456/DJ-satsningar-starka-forskningsmiljoer.pdf>

¹² Lena Gemzöe, *Kollegial bedömning av vetenskaplig kvalitet – en forskningsöversikt*, Vetenskapsrådets rapportserie (4:2010)

<http://www.vr.se/franvetenskapsradet/analysutvarderingochuppfoljning/kollegialbedomningavvetenskapligkvaliteten/forskningsoversikt.4.5adac704126af4b4be2800026159.html> Ett seminarium om bedömningskriterier tog upp både VR:s rapport och *Hans Excellens*, läs mer och lyssna på seminariet via <http://www.genus.gu.se/Aktuellt/Nyheter/fulltext/vagen-mot-tillforlitlig-bedomning-stakades-ut-under-panelsamtal.cid991614>

2. Vikten av att integrera genusperspektiv i forskning för att höja dess kvalitet

Med propositionen *Ett lyft för forskning och innovation* införde regeringen satsningar omfattande totalt 1,8 miljarder kronor för 2009-2012 på så kallade strategiska forskningsområden inom främst medicin, teknik och klimat.¹³ Sverige har inom flera av dessa områden stark genusforskning med potential att bli världsledande.

Medicin – Internationellt sett ligger den nordiska och svenska genusforskningen i frontlinjen, särskilt inom allmänmedicin och folkhälsovetenskap, där såväl den empiriska som den begrepps- och teoriutvecklande forskningen uppmärksammas.¹⁴ Regeringen har gjort satsningar på forskning om kvinnors hälsa, både när det gäller kön och genus. Redan i mitten av 1980-talet lyfte genusforskare fram betydelsen av att uppmärksamma konsekvenserna av den manliga normens primat inom medicinen. Det visade sig att forskning om hjärtkärlsjukdomar framför allt hade utförts på män och att resultaten av dessa studier generaliserats till att gälla även kvinnor. Sedan dess har kunskapen om biologiska skillnader mellan könen ökat och Sverige blev 2001 det första landet i världen att inrätta ett Centrum för genusmedicin, placerat vid Karolinska institutet.

Lika viktigt är att den medicinska genusforskningen sätter fokus på de sociala villkorens betydelse för mäns och kvinnors hälsa och synliggör skillnaden inom grupperna kvinnor och män. Olikheter beroende på till exempel ålder, social och etnisk bakgrund samt sexuell tillhörighet är faktorer som spelar roll för hälsa och sjukdom, men som ofta negligeras. Här kan genusforskningen, inte minst i form av intersektionella analyser av hur olika maktstrukturer samverkar, ge fördjupad förståelse. Ett exempel på samverkande faktorer betydelse för hälsan är det faktum att medellivslängden fortsätter att öka för alla grupper i det svenska samhället utom för lågutbildade kvinnor.¹⁵ Ett annat gäller den så kallade hälsoparadoxen, att kvinnor är mer sjukskrivna än män men lever längre. Andra frågor, som kräver ett integrerat genusperspektiv, är våld, risktagande, stress samt andra psykosociala faktorer och deras effekter på hälsan.

Teknik – Teknikvetenskaplig genusforskning sätter fokus på att teknikutveckling och kunskapsproduktion sker i ett samhälleligt sammanhang. För att tillgodose samhällets och människors behov måste problemlösning och teknikutveckling ske i öppna processer i samverkan mellan forskare, näringsliv, det offentliga och det civila samhället. Om detta vittnar också ämnen vid tekniska fakulteter som samhällsbyggnadsteknik, genus och teknik, industriell produktionsmiljö, IT och genusforskning, människa-maskin-interaktion, fysisk planering, miljövetenskap och industridesign. Genusforskning kan visa att tekniska innovationer som trepunktsbälte, röstigenkänning, etc., ofta på ett ofreflekterat sätt tagits fram med män som utgångspunkt. När produkterna sedan skulle användas av kvinnor har det visat sig att de inte fungerar tillfredsställande. Exempelvis har trepunktsbälten orsakat fosterskador, eftersom de inte är framtagna för att kunna användas av gravida. Genusforskning sätter fokus på vems behov teknikutvecklingen möter och på att det är viktigt att integrera genusperspektiv redan i

¹³ prop. 2008/09:50

¹⁴ Hammarström, Anne, *Genusperspektiv på medicin: Två decenniers utveckling av medvetenheten om kön och genus inom medicinsk forskning och praktik*, Höskoleverket 2005.

http://genus.gu.se/digitalAssets/1279/1279746_medicinen.pdf

¹⁵ Socialstyrelsen (2009) *Folkhälsorapport 2009*

problemformuleringen. Genus- och organisationsforskning har bland annat studerat hur mansdominans och könsmärkning av produktionsprocesser och tekniker förhindrar organisationers utveckling, till exempel genom att förhindra införandet av nya organisationsformer.

Klimat – Genusperspektiv på klimatförändringar visar på stora skillnader mellan mäns och kvinnors konsumtionsmönster, deras miljöbelastning och utsatthet för klimatförändring. Samtidigt finns det stora variationer såväl lokalt som globalt inom grupperna, inte minst med avseende på socioekonomiska faktorer. Ett av få forskningsprojekt med genusperspektiv på klimat är det svenska Climatools (ett samarbete mellan FOI, KTH, Konjunkturinstitutet och Uppsala universitet), som undersöker möjligheter att anpassa samhället till klimatförändringar med fokus på särskilt sårbara grupper. Statistik från sydeuropeiska länder visar att betydligt fler äldre kvinnor än äldre män dör i värmeböljor. Uppgifter, som traditionellt utförs av kvinnor såsom hemarbete och vård av gamla, måste utföras oavsett temperatur och ger därmed större påfrestningar i extrema situationer. Detta är viktigt att ta i beaktande i planering av kommunal verksamhet.¹⁶ Här kan nämnas det tvärvetenskapliga forskningsprojektet *Mot ett nytt klimat? Genus och konkret genusvar i ett urval av svenska kommuner*, inom Nordregio, ett nordiskt center för regional utveckling och planering. Genusperspektiv på kvinnors och mäns livsmönster, exempelvis när det gäller transport- och konsumtionsvanor, är avgörande för att genom den fysiska samhällsplaneringen kunna uppnå såväl jämställdhets- som klimatmålen.¹⁷ Därför behövs genusforskning och genusperspektiv för att kunna möta den utmaning som klimathotet utgör. Ändå förekommer dessa perspektiv mycket sparsamt i den befintliga klimatforskningen, nationellt såväl som internationellt.¹⁸

Jämställdhet som eget forskningsområde

Jämställdhet är ett område där Sverige som nation brukar framhålla sin egen internationellt framträdande position. De svenska erfarenheterna av jämställdhet skulle kunna utnyttjas till att etablera Sverige som ledande nation inom forskning om jämställdhet.¹⁹ Här finns dessutom en stark koppling till hur sociala innovationer som föräldraförsäkring, pappaledighet och utbyggd barnomsorg i grunden förändrat förutsättningar för människor att leva och arbeta. Detta är ett speciellt forskningsområde som inte är så utvecklat, men som har potential och som dessutom svarar mot ett stort samhällsbehov. Även om Sverige ligger i framkant när det gäller jämställdhet återstår problem att lösa, till exempel den könssegregerade arbetsmarknaden och mäns våld mot kvinnor. Det krävs mer studier av effekter av olika jämställdhetsåtgärder, komparativa studier och teoriutvecklande forskning. Forskning om jämställdhet kan också vara en praktisknära forskning som syftar till att utveckla metoder för jämställdhetsintegrering.

¹⁶ Hansson, Sven-Ove, *Gender issues in climate adaption*, FOI 2007. <http://www.foi.se/upload/projekt/Climatools/Rapporter/FOI-R--2351--SE.pdf>

¹⁷ Larsson, Anita och Jalakas, Anne, *Jämställdhet nästa! Samhällsplanering ur ett genusperspektiv*, SNS Förlag 2008.

¹⁸ Jonsson-Latham, Gerd, *En studie om jämställdhet som förutsättning för hållbar utveckling*, Miljövårdsberedningen 2007:02. http://www.sou.gov.se/mvb/pdf/rapport_svenska.pdf

¹⁹ Se Jämris rapport 3:10 *Forskning saknas. En kunskapsöversikt över forskningsfältet jämställdhetsintegrering*

3. Vikten av att utgå från ett innovationsbegrepp som inkluderar social innovation

Det finns i dag flera klassiska exempel på hur näringslivet förlorat stora pengar på att ”glömma bort” kvinnor i sin forskning. Vi nämnde tidigare som exempel att man utvecklade röstigenkänningsystem som först bara fungerade på mansröster, och det tog bilindustrin nästan femtio år att komma på att gravida kvinnor kör bil och göra krocktester som är anpassade efter det.

Med innovation avser vi, med Nationalencyklopedins beskrivning,

förlopp genom vilket nya idéer, beteenden och tillvägagångssätt vinner insteg i ett samhälle och sedan sprids där. Ordet avser vanligen nyheten i sig. Uppfinningar brukar inte betecknas som innovationer förrän de tagits i bruk.

Det är en definition av innovation som sätter fokus på idéer, beteenden och tillvägagångssätt och som gör det uppenbart att innovation handlar om ett vidare fenomen än utvecklandet av nya tekniska och naturvetenskapliga patenterbara lösningar för en kommersiell marknad. Innovation inbegriper också immateriella värden, till exempel jämställdhetsrelaterade reformer som föräldraledighet och pappors lagstadgade rätt att ta del av densamma. EU framhåller i Innovationsunionen²⁰ – som ingår i Europa 2020-strategin²¹ – vikten av att få med samtliga aktörer i innovationscykeln – inte bara storföretag utan också små och medelstora företag i alla branscher, offentliga sektorn, den sociala ekonomin och invånarna själva.

I anknytning till detta vill vi framhålla att det är angeläget att se betydelsen av humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning för att möta samhällets stora utmaningar. I stor utsträckning handlar utmaningarna om mänskliga relationer, mänskligt beteende och mänskligt tänkande. Här är det också av största vikt att tillämpa genusperspektiv.

Regeringen har gjort en rad satsningar för att fler kvinnor och kvinnodominerade branscher ska bli innovativa och starta fler företag, exempelvis genom Tillväxtverkets program för kvinnors företagande. Detta är bra, men inte nog. För att maximera innovationskraften behövs fler och mer djupgående åtgärder. En avhandling från Luleå tekniska universitet pekar på att traditionell innovationspolitik och innovationsforskning ”gör kön” på ett hierarkiskt och segregrande sätt, som inte gynnar nytänkande och samhällsnytta. Både kvinnor och män är aktiva företagsutvecklare och innovatörer, men grupperna ges inte likvärdiga förutsättningar. Medan vissa sektorer och aktörer prioriteras, marginaliseras andra.²² Myndigheten för innovationssystem, Vinnova, har under flera års tid gjort omfattande insatser för att etablera genusforskning om innovationspolitik och innovationsprocesser. Denna forskning riktar fokus mot de strukturer och normer, som ligger till hinder för innovation och nytänkande snarare än mot åtgärder för kompetenshöjning av enskilda kvinnor. Vinnovas satsningar har lett till att

²⁰ Europeiska kommissionen, *Flaggskeppsinitiativ i Europa 2020-strategin: Innovationsunionen*, SEK(2010) 1161. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0546:FIN:SV:PDF>

²¹ Europeiska kommissionen, *Europa 2020: En strategi för smart och hållbar tillväxt för alla*, KOM(2020) 2020 slutlig. http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_SV_ACT_part1_v1.pdf

²² Lindberg, Malin (2010) *Samverkansnätverk för innovation – en interaktiv och genusvetenskaplig utmaning av innovationsforskning och innovationspolitik*. Luleå Tekniska Universitet.

Sverige i nuläget är i det närmaste unikt om att ha sådan forskning.²³ Om det ska göras politiska satsningar på fält där svensk forskning redan är eller har potential att bli världsledande, är genusforskning om innovation ett sådant. Här kan nämnas Vinnovas utlysning Tillämpad genusforskning för starka forsknings- och innovationsmiljöer (TIGER). Det är dessutom ett gott exempel på innovativ samverkan mellan akademi, offentlig sektor och näringsliv – det senare i form av såväl industri som tjänstesektor och kreativa näringar.

Nationella sekretariatet för genusforskning vill, mot bakgrund av ovan resonemang, invända mot ett sådant snävt innovationsbegrepp som till exempel Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien, IVA, använder i sitt inspel till forskning- och innovationspropositionen. Innovation blir hos IVA ett exkluderande begrepp kopplat till industri och en viss typ av näringsliv. Det innebär att nyttiggörandet av forskning begränsas. Om man istället tänker i termer av social innovation öppnar man för en mängd andra perspektiv och möjligheter. Offentliga sektorn, till exempel, kan vara både en arena och en medskapare av innovationer, inte bara en upphandlare av ny teknik. Här vill vi betona vikten av innovation för att hantera, lösa inte bara i traditionellt mansdominerad industri utan även i den kvinnodominerande offentliga sektorn.

Genusforskningen kan bidra med att kritiskt granska, utmana och utveckla innovationsbegreppet.

4. Vikten av att värna fri forskning, inte minst inom humaniora och samhällsvetenskap

Forskningspolitik behöver vila på insikten att all forskning inte är omedelbart användbar och möjlig att nyttiggöra. Både forskning initierad av forskarna själva och strategisk styrd forskning behövs men vi vill särskilt framhålla behovet av fri, nyfikenhetsdriven forskning i alla ämnen, inte minst inom samhällsvetenskap och humaniora. Det senare är också avgörande för att säkra sambandet mellan forskning och utbildning. Vi vill även påpeka att humaniora och samhällsvetenskaper inte kan reduceras till ”hjälpvetenskaper” till medicin, teknik och naturvetenskaper. För att både överleva och utvecklas, och därmed också vara till gagn för andra forskningsområden, krävs att hum/sam-området får tillräckligt goda förutsättningar för att kunna utveckla sina egna kunskapstraditioner.

Få kan veta i dag vilken forskning som kommer att betraktas som banbrytande i morgon, vilket talar för grundforskning i dess vidaste bemärkelse. Dessutom finns det mycket forskning, som inte leder till direkt nytta i en näringsverksamhet. Därmed inte sagt att den inte är viktig. Under senare år har delar av genusforskningen ägnat stort intresse åt att undersöka det som uppfattas som normalt, självklart och oproblemiskt. Genom att inkludera andra maktordningar än kön, till exempel etnicitet, klass, ålder och sexuell läggning har genusforskningen bidragit till ökad kunskap om hur skillnader, ojämlikhet och diskriminering skapas och reproduceras. Till exempel: Hur ser normen för en patient/tilltänkt kund/blivande förälder ut? Genusforskningen har bidragit till att utveckla kunskapen om bemötandefrågor inom vård och skola, men också andra verksamheter, såväl kommersiella som offentliga organisationer. Exempel på det är pedagogikforskaren Anette Hellmans avhandling som problematiserar vad som uppfattas som normal pojkheter i förskolan och läkaren Anna

²³ Foss, L. (2010) ”Entrepreneur Networks: the case for a Constructionist Feminist Theory Perspective” International Journal of Gender and Entrepreneurship, Vol 1. pp.

Westerståhls forskning om vårdens bemötande av lesbiska.²⁴ Den här typen av forskning gynnar den enskilde vårdsökande, barnet i skola och förskola, konsumenten, etc., och den bidrar till att förverkliga samhällsliga principer om likvärdighet, demokrati och mänskliga rättigheter.

Genusforskningens infrastruktur och forskningens förutsättningar

Genusforskning i Sverige är väl institutionaliserad och spridd inom de flesta ämnesområden. Det beror både på en inomvetenskaplig drivkraft och ett intresse bland forskare att undersöka betydelse av kön och genus inom många olika områden. Ytterligare en orsak till att forskningsområdet har vuxit är de satsningar, som regeringar av olika politiska inriktningar har gjort sedan 1970-talet. Ett exempel på det är stödet till det som i dag är genusvetenskapliga institutioner, som infördes redan 1978. Till det kan läggas satsningen på Kvinnsam, ett nationellt bibliotek för genusforskning, och inrättandet av Nationella sekretariatet för genusforskning, vars uppdrag är att stödja och sprida genusforskning. Denna typ av infrastruktur är viktig och har spelat roll för fältets etablering och utveckling samt spridning av svensk forskning internationellt.

Det uppdrag, som sekretariatet hade med Jämi, Program för jämställdhetsintegrering i staten (2008-2010), visar på fortsatt behov av utveckla bryggor mellan forskning och praktik. Jämi pekade på vikten av forskningsbaserad kunskap i jämställdhetsarbetet. Ett resultat av den samverkan som Jämi utvecklade med SKL, Vinnova och Tema likabehandling är **Jämställ.nu**, en resursportal som sekretariatet i dag ansvarar för. Ett annat exempel är **Genusskolan.se** som är sekretariatets svar på slutbetänkandet från Delegationen för jämställdhet i skolan. *Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan* (SOU 2010:99). I rapporten pekas Nationella sekretariatet för genusforskning ut som en viktig aktör för att förvalta den kunskap som bland annat delegationen tagit fram. Genusskolan.se öppnade 2011 och är en portal för alla verksamma inom skolområdet, som söker forskningsbaserad kunskap om genus och jämställdhet i skolan.

De riktade satsningarna på genusforskning har historiskt sett varit små och avgränsade, det handlar om ca 10-20 miljoner per år i olika omgångar, i sammanhanget små satsningar, som ändå haft stor betydelse. Här kan nämnas Vetenskapsrådets satsning på tre miljöer för genusforskning, så kallade excellenscentra, som nyligen utvärderades av en expertpanel, ledd av Dan Brändström.²⁵ Rapporten visar att satsningen har främjat forskningens kvalitet, bidragit till tvärvetenskapligt samarbete nationellt och förankring av genusforskningen internationellt. Detta visar på värdet av denna form av riktade satsningar för att öka ett internationellt genomslag av svensk genusforskning. Satsningar av det här slaget svarar mot ett behov av stöd till utveckling av genusforskningens egna kunskapstraditioner och mot att tvärdisciplinära fält som genusforskning riskerar att falla mellan stolarna hos de traditionellt

²⁴ Hellman, Anette (2010), *Kan Batman vara rosa? förhandlingar om pojkighet och normalitet på en förskola*, Göteborgs universitet, Anna Westerståhl (2003), *Encounters in the Medical Context- issues of gender and sexuality*, Göteborgs universitet.

²⁵ Vetenskapsrådets rapport 2011:5

indelade ämnesråden.²⁶ Utveckling av de egna kunskapstraditionerna är nödvändigt också för att genusforskning ska kunna integreras i de traditionella disciplinerna. Ett exempel på sådant stöd är Vetenskapsrådets särskilda utlysning 2011, där tretton forskningsprojekt beviljades anslag på sammanlagt 67 miljoner över tre till fem år.²⁷

Sveriges roll i världen

Svensk forskningspolitik är ingen ensam ö. Därför är det viktigt att dra nytta av den kunskap, som aggregerats på internationell och europeisk nivå om de mekanismer som hindrar jämställdhet och genuskärpa i forskningen. Forskningsprojektet GenSET har tillsammans med 14 vetenskapliga ledare i Europa tagit fram 13 specificerade och evidensbaserade punkter för att arbeta med lika rättigheter för kvinnor och män inom akademien – *Recommendations for action on the gender dimension in science* (GenSET 2010).²⁸ Erfarenheter från forskningsprojekt som GenSET är viktiga att integrera i svensk forskningspolitik. Det är också viktigt att Sverige arbetar för att punkterna implementeras i EU:s forsknings- och innovationspolitik. Nationella sekretariatet för genusforskning instämmer i förslaget om att ge Vinnova uppdraget att inrätta en nationell EU-samordningsfunktion.²⁹ Till det vill vi lägga ett förstärkt uppdrag för Vinnova att satsa på genus och innovation. Detta inte minst mot bakgrund av det omfattande arbete som redan gjorts inom Vinnova, vilket starkt bidragit till att Sverige är världsledande på området genus och innovation. Det är också viktigt att komma ihåg att de stora utmaningarna är globala, inte avgränsat nationella eller europeiska. Det bör också forskningspolitiken ta hänsyn till i alla led.³⁰

²⁶ Lena Gemzöe, *Kollegial bedömning av vetenskaplig kvalitet – en forskningsöversikt*, Vetenskapsrådets rapportserie (4:2010).

²⁷ De tre projekt som fick anslag under fem år var ”Att bli ’människa’: genusteori och djur i en mer-än-mänsklig värld”, med Jacob Bull som huvudsökande, ”Feministiska teorier om intersektionalitet, transversella dialoger och nya synergier”, med Nina Lykke som huvudsökande samt ”Kritiska studier av jämställdhet – att teoritisera politik och praktik”, med Malin Rönnblom som huvudsökande.

²⁸ GenSET finansieras inom FP7 Science in Society programme 2009-2012, www.genderinscience.org och har ett antal patrons: European Science Foundation, Fraunhofer Institut, Euroscience, European Cooperation in Science and Technology COST, Höskoleverket, Norska Forskningsrådet och Spanska forskningsrådet (CSIC) och holländska TNO. Se även sekretariatets svar på Europeiska kommissionens grönbok http://ec.europa.eu/research/horizon2020/pdf/contributions/post/sweden/swedish_secretariat_for_gender_research.pdf#view=fit&pagemode=none och rapporterna från European Gender Summit 2011. www.gender-summit.eu.

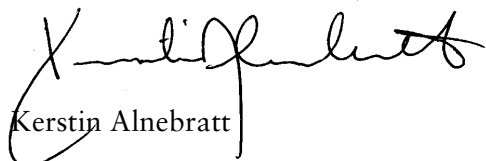
²⁹ Förslaget finns i det underlag som FAS, Vinnova, Vetenskapsrådet, Rymdstyrelsen, Formas och Energimyndigheten tillsammans lämnat till regeringen, *För svensk framgång inom forskning och innovation 2012-2016*

³⁰ Ett exempel på en svensk innovation som har global bäring är prisbelönta Solvatten av Petra Wadström vars produkt är en vattendunk som med enkel teknik renar vatten med hjälp av solenergi på några timmar www.solvatten.se

Sammanfattning

- Genusforskningen bör utvecklas både integrerat i de traditionella disciplinerna och inom ämnet genusvetenskap, i öppna utlysningar och genom särskilt stöd. Det är väsentligt att öka kunskapen om genusforskning, dess förutsättningar och dess samhällsnytta. Sverige bör långsiktigt säkerställa och utveckla genusforskningens infrastrukturella förutsättningar och underlätta för spridning av forskningsresultat till det omgivande samhället.
- I denna skrivelse har vi visat hur genusanalyser kan stärka forskningssatsningar. För att sådana analyser ska komma till stånd krävs att insikten om deras betydelse finns med i alla delar av forskningsprocessen; vid formuleringen av strategiska satsningar, vid utlysningar, vid bedömningar och vid forskningens genomförande. Det behövs därför bland annat en utvidgad kompetens i bedömggrupper där tvärvetenskapliga ämnen som genusforskning ska bedömas.
- Innovationsbegreppet måste inkludera även social innovation. Innovation är en förutsättning för företag i alla branscher, men också för att utveckla offentlig sektor, samhällets organisering och infrastruktur. Utgångspunkten måste vara att skapa ekonomisk, ekologisk och social hållbar utveckling för medborgarna. Genusforskningen kan bidra med att kritiskt granska, utmana och utveckla innovationsbegreppet.
- Nationella sekretariatet för genusforskning menar att det är avgörande att såväl departement som relevanta myndigheter gör regelbundna uppföljningar och utvärderingar av det jämställdhetsarbete som drivs såväl lokalt på lärosäten som hos forskningsfinansiärerna. Jämställdhet inom akademien är fortfarande ett eftersatt område. Delegationen för jämställdhet i högskolan har lämnat förslag om möjliga åtgärder som kan genomföras, till exempel jämställdhetsbonus för de lärosäten som klarar av att jämställdhetsintegrera sin verksamhet. Samtidigt krävs konsekvenser för de lärosäten som inte arbetar med frågan.

Nationella sekretariatet för genusforskning

Kerstin Alnebratt